

Az Internet-használat felderítése az Internet Hunt segítségével

Az Internet legnehezebb problémája: felderíteni, hogy milyen információt hol, hogyan találunk meg benne. Ezt mindenki másként, más és más trükkök és eszközök alkalmazásával végzi. A felderítési módszerek feltérképezésére született az *Internet Hunt* (Internet Vadászat), egy versenyjáték, amelyben tíz, csak a nyilvános adathálózatok felhasználásával megválaszolható kérdésre kell választ adniuk a játékosoknak.

A játék két alapvető probléma megoldását keresi:

- ▶ Hogyan tudhatunk meg minél többet arról, hogyan használják az Internetet?
- ▶ Hogyan lehet a könyvtárosokat tájékoztatni a hálózatokon elérhető információforrásokról?

A legfontosabb könyvtárosi elektronikus faliújságokon elhelyezett, és nehézség szerint 1-től 10-ig osztályozott kérdésekre az első fordulóban 15 játékos próbálta megkeresni a választ, és 60 további felhasználó jelezte érdeklődését és támogatását. A játékosok nagyjából fele könyvtárban dolgozott. Ennek alapján az Internet Hunt havi gyakoriságú játék lett.

A játék első fordulójában feltett kérdések a következők voltak:

1. Hoinap utazom Japánba. Körülbelül hány jent ér egy dollár?
2. Éppen most tört ki egy hurrikán. Hol találom a műholdfelvételeket az alakulásáról?

3. Denverben társadalomtudományokat fogok tanítani egy középiskolában. Hol találom egy helyi környezetvédelmi szervezetet, amelynek a képviselője szívesen szerepelne valamelyik órán?
4. Feleségem állást kapott az Észak-Kaliforniai Egyetemen. Magam számítógépes szakember vagyok. Hol találom az abban a körzetben található állásokról listát?
5. Hány példány van meg a Nevadai Egyetem (Las Vegas) könyvtárában a "Fear and Loathing in Las Vegas" című könyvből?
6. *Bill Clinton* valahol beszédet mondott a Föld Napján. Hol találom meg ennek a szövegét?
7. Olvastam *Bradley Smith*nek, a Nyugat-Ausztrália Egyetem Kémiai Tanszéke munkatársának érdekes cikkét. Hozzá tudok jutni Smith elektronikus postai címéhez?
8. Valaki mondta nekem, hogy létezik egy libsoft nevű könyvtáriszoftver-archívum valahol Kanadában. Hogyan jutok hozzá?
9. Hol találom híreket, vitákat, esetleg szemtanúk beszámolóit a volt Jugoszláviáról?
10. Hogyan juthatok hozzá kongresszusi képviselőm washingtoni címéhez?

/GATES, R.: *Internet cruising with the Internet Hunt*. Electronic Library, 11. köt. 1. sz. 1993. p. 19– 24./

(Koltay Tibor)

Elektronikus időszaki kiadványok számítógépes hálózatokban

Egyre több folyóirat teljes szövege érhető el olyan szolgáltatóközpontoknál, mint például a Dialog. Ezek azonban a nyomtatott változat alapján készülnek, s a használat mértéke szerinti díjat fizetve olvashatók. A könyvtárak nem vásárolhatják meg, és nem birtokolhatják őket. Néhány folyóirat teljes szövege elérhető CD-ROM-on is. Ezekért általában éves díjat kell fizetni, a tulajdonjog nem vásárolható meg.

Ennek megfelelően különböző kereskedelmi cégek birtokolják az információt, mi csak béreljük azt. Gondot jelent-e ez? Sok mindenben múlik. Ha a használat mértéke szerint fizetünk, milyen gyakran kell az információt használnunk? Mibe kerül ez? Hogy csökkenti vagy növeli ez az időszaki kiadványokban megtalálható információkhoz való hozzáférés költségeit? Milyen gyorsan növekednek a költségek? Milyen könnyen juthatunk hozzá a nyomtatott változathoz, ha az elektronikus változat többé már nem jelenik meg, vagy mi nem engedhetjük meg többé magunknak az előfizetését? Mennyire lehetünk biztosak abban, hogy a csak elektronikus formában létező információk megőrződnek?

Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy egyetlen könyvtártól sem tudjuk könyvtárközi kölcsönzéssel beszerezni ezeket az anyagokat. Szerencsés esetben több üzleti alapon működő cég is birtokolhatja ezeket az adatbázisokat, de gyakoribb esetükben az információs monopólium. Gyors hozzáférésünk lesz ezekhez az információforrásokhoz, de a tulajdonjog feláldozásával kell fizetnünk érte.

Feltehetjük a kérdést: hol van a tudományos kapcsolattartásnak az a forradalma, amelyet az elektronikus publikálás ígért?

A hálózat

Hogy választ adhassunk a kérdésre, figyelmünket a nem kereskedelmi jellegű nemzetközi számítógépes hálózatokra kell fordítanunk.

A BITNET gyorsan fejlődő számítógépes hálózat, amely harmincöt ország több mint háromezer számítógépét köti össze.* Kapuszolgálattal kapcsolódik olyan nagy, nem kereskedelmi hálózatokhoz, mint az

* 1989-es adat. – A szerk.

Internet, s kereskedelmiekhez is, mint például a CompuServe. A BITNET lehetőséget nyújt a személyek közötti elektronikus levelezésre (e-mail), adat-állomány-átadásra, és különféle témákban elektronikus konferenciák ezreinek rendezésére.

Az Internet a nemzetközi hálózatok hálózata, amely olyan tempóban növekszik, hogy méretét nehéz lehet megbecsülni, de legalább négyszáz hálózatot kapcsol össze, s így csaknem félmillió számítógépet.*

Ez a két hálózat (s a többi hasonló) valóban megváltoztatja a tudományos kapcsolattartás folyamatát. Arra készítet bennünket, hogy újragondoljuk a tudás válogatásával, gyűjtésével, rendezésével, birtoklásával és megőrzésével kapcsolatos elképzeléseinket, amelyek jelenleg a nyomtatott információhoz kötődnek. A hagyományos dokumentumtípusoknak – elsősorban a könyveknek és a folyóiratoknak – sok olyan tulajdonságuk van, amelyek a nyomtatás sajátjai. Ilyenek például az oldalszámolás. Egy folyóirat-számban több cikket jelentetnek meg, ehhez alkalmazkodik a terjesztésük és tárolásuk. A hálózatban történő elektronikus közlés az információ tárolásának olyan új típusait alakította ki, mint a számítógépes konferenciák vagy az elektronikus folyóiratok. Ezek formája a technika fejlődésével egyre inkább eltér az eddigi megszokottól.

A hálózatokban elérhető elektronikus időszaki kiadványok fejlődése

Az elmúlt néhány évben vállalkozó kedvű kiadók kis csoportja olyan elektronikus folyóiratokat, magazinokat és hírleveleket jelentetett meg, amelyeknek nincs nyomtatott változatuk. Az előfizetőkhez e-mail üzenetként vagy adatállomány-átadással juttatják el őket, előfizetési díjuk általában nincs.

Az hálózatban ezek a kiadók lehetőséget láttak a tudományos elektronikus közlés fejlesztésére, valódi elektronikus kiadókká váltak. Kiadványaik egy része hasonlít a nyomtatottakhoz, másokhoz azonban új formákat találnak ki.

Időszaki kiadványok-e a számítógépes konferenciák?

Az angol-amerikai katalogizálási szabályok második kiadása (AACR2) szerint az időszaki kiadvány "olyan, bármilyen formában megjelentetett kiadvány, amely egymást követő részekben jelenik meg, számozva vagy dátumozva van, s megjelenése korlátlan ideig folytatódhat".

A számítógépes konferenciák során küldött minden egyes üzenet a konferencia részének tekinthető, minden üzeneten szerepel a dátum, és a legtöbb számítógépes konferencia meghatározatlan ideig tart.

Az üzeneteknek meghatározható szerzőjük van, s bár némelyik elég rövid, akadnak köztük elég terjedelmesek is. Egyes konferenciáknak szerkesztőjük

is van a moderátor személyében. Ő egyszerűbb esetben figyelni a bejövő üzeneteket, s csak azokat küldi tovább, amelyek valóban a témába váganak. Fejlettebb szinten tömör kivonatokká szerkeszti össze az üzeneteket. Egyes szerkesztett számítógépes konferenciák, mint például a *Humanist* nevű, még évfolyam- és számjelzeteket is használnak.

A számítógépes konferenciák a BITNET-ben és más hálózatokban a tudományos kapcsolattartás egyre élőbb csatornáivá válnak. Időszaki kiadványok ezek? Úgy tűnik, igen. Ha időszaki kiadványok is a számítógépes konferenciák, nem várhatjuk a számítógéppontoktól, hogy úgy kezeljék ezeket az információforrásokat, mint a könyvtárak tennék. A tudásanyag válogatása, gyűjtése, szervezése, szolgáltatása és őrzése a könyvtárak feladata marad.

Példák elektronikus időszaki kiadványokra

Milyen elektronikus időszaki kiadványokhoz lehet hozzáférni a hálózatban? Lássunk néhány reprezentatív példát a tudományos elektronikus hírlevelekre és folyóiratokra. A népszerű és a speciális érdeklődést szolgáló magazinoknak is van hálózati változatuk. Napjainkban mindezekről elég nehéz tudomást szerezni. A közeljövőben a Kutatói Könyvtárak Egyesülete Tudományos és Felsőoktatási Kiadói Hivatala (The Office of Scientific and Academic Publishing of the Association of Research Libraries) kiadja majd az elektronikus folyóiratok és számítógépes konferenciák hiteles listáját.

Elektronikus hírlevelek

Sok ilyen érhető el hálózatban. Szerkesztőségük általában kis létszámú. A rövid cikkek, hírek, szerkesztőségi kommentárok mellett tipikusan sok, az olvasóktól származó anyagot is tartalmaznak. Megjelennek például rövid vélemények aktuális ügyekről, információk konferenciákról, állásokról. A hírlevél-számokat e-mail üzenetként küldik el. Jellemző rájuk a rendszertelen megjelenés. A régi számokat vagy őrzi a hálózat egyik számítógépe, vagy a szerkesztőségtől kell kérni őket. Általában nincs előfizetési díjuk.

- ▶ **ALCTS Network News.** Az ALA (American Library Association = Amerikai Könyvtárszövetség) könyvtári gyűjtemények és technikai szolgáltatások osztályának kiadványa.
- ▶ **CCNEWS.** A felsőoktatási számítástechnikai hírlevelek szerkesztőinek szövege.
- ▶ **Health Info-Com Network Newsletter.** Orvosi témájú hírlevél.
- ▶ **Newsletter on Serials Pricing Issues.** A folyóiratok árképzésének válságával foglalkozik.
- ▶ **The Online Journal of Distance Education and Communication.** A távoktatás és az oktatási távközlés hírlevele.
- ▶ **Public-Access Computer Systems News.** Híradás könyvtári olvasók számára nyilvánosan hozzáférhető számítógép-hálózatokról.

* 1989-es adat. – A szerk.

Elektronikus folyóiratok

Mind több az elektronikus folyóirat a BITNET-ben, a legtöbbit 1990–91-ben alapították. Jellemző rájuk, hogy sok szerkesztőjük és formális szerkesztőbizottságuk van. Sokszor lektoráltatják is a cikkeket. Gyakran nyomtatott folyóiraatra hasonlítanak, szerkesztőségi cikkekkel, tudományos cikkekkel, rovatokkal és kritikákkal. Egy szám egy vagy több cikkből állhat. Egyetlen cikk esetén azt e-mail üzenetként elküldik. Több cikknél esetleg csak a tartalomról informálnak így, és az olvasók maguk kereshetik vissza az érdekes cikkeket. Egyesek rendszeresen jelennek meg, mások rendszertelenül. A régebbi számokat az olvasók vagy a hálózat egy számítógépén érhetik el, vagy a szerkesztőségtől kérhetik. Általában nem indexelik őket hagyományos forrásokban. Előfizetési díj általában csak a más formában, például a mágneslemezen való terjesztés esetében van.

- ▶ Az *EJournal* elektronikus szövegekkel és számítógép-hálózatokkal foglalkozik.
- ▶ A *The Electronic Journal of Communication/La Revue Electronique de Communication* kétnyelvű folyóirat a kommunikáció elméletéről, kutatásáról, gyakorlatáról és politikájáról.
- ▶ A *Journal of the International Academy of Hospitality Research* témája a vendéglátás és a turizmus. Itt a szokásostól eltérően 10–30 dolláros előfizetési díj is van.
- ▶ A *New Horizons in Adult Education* (A felnőttoktatás új horizontjai) a Syracuse-i Egyetem Kellogg-projektjének kiadványa, 1987-es alapításával a legrégebbiek közé tartozik a BITNET-en.
- ▶ A *Postmodern Culture* témája a jelenkori irodalom, elmélet és kultúra.
- ▶ A *PSYCOLOQUY* gondosan lektorált rövid közleményeket hoz a pszichológia és a vele kapcsolatban álló területek eredményeiről.
- ▶ A *Public-Access Computer Systems Review* hasonló témákkal foglalkozik, mint a *Public-Access Computer Systems News*. Mindkettő a PACS-L nevű számítógépes konferenciához kapcsolódik.

Az elektronikus időszaki kiadványok jövője

Mi várható a jövőben? Nem valószínű, hogy az elektronikus időszaki kiadványok az elkövetkező tíz évben felválthatnák a nyomtatottakat, de egyre inkább a tudományos közlés párhuzamos formájává válnak. Lehetséges, hogy kialakul a nonprofit időszaki kiadványok kiadási rendszere, alacsony előfizetési díjjal, vagy a nélkül. A jelenlegi folyóiratárakat tekintve, a könyvtárosok nagyon érdekeltek abban, hogy ez megvalósuljon. Vannak azonban gondok is.

1. Az elektronikus időszaki kiadványokat gyakran ASCII szövegállományként terjesztik. Ez lehetővé teszi, hogy a használó könnyen kezelhesse az állományokat, viszont jelentősen korlátozza az átvihető információ jellegét (pl. nincsenek színek, idegen betűk, illusztrációk vagy matematikai jelek).

Egyes szoftverek nyújtanak ugyan bizonyos megoldást, de igazán könnyen használható ma még nincs köztük.

2. Az üzeneteket fogadó számítógépek tárolási kapacitása korlátozott.

3. A felhasználók nem mind értik az e-mail, az adatállomány-továbbítás vagy letöltés folyamatát.

4. Az elektronikus időszaki kiadványok létrehozásához, terjesztéséhez, használatához szükséges eszközök jelenleg még a fejlődés korai szakaszában vannak.

5. Az elektronikus időszaki kiadványok száma nagymértékben növekszik, gondot okozhat a hálózatok lassúsága, torlódások keletkezhetnek.

6. Korlátozott a hozzáférés az olyan hálózatokhoz, mint például a BITNET és Internet. Inkább a felsőoktatásban és kutatásban dolgozók vehetik őket igénybe. A kereskedelmi jellegű hálózatokhoz (mint a CompuServe) való kapcsolódás segít ennek a megoldásában, de gondot jelent a szolgáltatások ára, különösen a harmadik világ felhasználói számára.

7. Jelenleg nehéz információhoz jutni az elektronikus időszaki kiadványokról, a meglévő források sem mindig naprakészek.

8. Az elektronikus időszaki kiadványok kiadása szinte földalatti tevékenység. Nagyrészt felsőoktatási dolgozók adják ki őket, de ezt a munkát nem mindig ismerik el hivatalos egyetemi tevékenységként. Az intézményes struktúra és a támogatás hiánya nehézséget jelenthet.

9. Nincs garancia arra, hogy a számítógép-hálózatok korlátlan ideig megőrzik ezeket az állományokat.

10. Problémák vannak a szellemi tulajdont védő jogszabályok gyakorlati érvényesítésével.

11. Kérdéses az elektronikus időszaki kiadványok elfogadása. A kutatókat minősítő bizottságok azonos súlyúnak veszik-e az itteni publikációkat a nyomtatott folyóiratokban megjelentekkel? A tudósok többsége akar-e olyan folyóiratban publikálni, amelyet nem indexelnek a hagyományos forrásokban, s nem gyűjtene a könyvtárak?

12. Az elektronikus lapok azért tudtak úgy elterjedni, mert a BITNET és Internet nagy kedvezménnyel volt hozzáférhető. Ha a javasolt Nemzeti Kutatási és Oktatási Hálózat (National Research and Education Network) kereskedelmi alapon váltja fel ezeket, a felhasználók hozzáférési lehetőségei nagymértékben romlanak.

Következtetések

Az említett problémák ellenére egyre több hasznos folyóirat, magazin, hírlevél jelenik meg a hálózatokon. Ezek minimális befektetéssel létesíthetőek. Nem valószínű, hogy kiszorítanák a nyomtatott kiadványokat, de a tudományos közlés alternatív formájává válhatnak.

A könyvtárosok fontos szerepet játszhatnak jövőjük meghatározásában. Nyomtatott vagy számítógépes eszközöket készíthetünk a felhasználók

számára, amelyekből megtudhatják, milyen források vannak, s azok hogyan érhetőek el. Beszerezhetjük ezeket az elektronikus kiadványokat, biztosítva helyi hozzáférésüket, de mi magunk is létrehozhatunk ilyeneket. Elősegíthetjük a hatékonyabb működés érdekében szükséges új szabványok létrejöttét, lobbyozhatunk egy állami támogatású Nemzeti Kutatási és Oktatási Hálózat létrehozása érdekében.

Ha így teszünk, az évtized végére az elektronikus időszaki kiadványok az olcsó tudományos információ fontos forrásaivá válhatnak. Ha nem, várhatóan lassabban fejlődnek, s az időszaki kiadványok árának válsága állandósul.

/BAILEY, Ch.W.: *Network-based electronic serials. = Information Technology and Libraries*, 11. kötet. 1. sz. 1992. p. 29–35./

(Murányi Péter)

Újdonságkövetési stratégiák a könyvtárosok és a számítástechnikai szakemberek körében

A könyvtárosok ritkán elégedettek azzal, ahogy az információs technika fejlődését követni tudják. Ennek az oka nem az információforrások hiánya, hanem a nem megfelelő követési stratégia. Ami új információforrást ugyanis a könyvtárosok saját újdonságkövetési feladataik segítésére javasolnak, az többnyire már megvan, csak nem használják. Ez elég meglepő az információkeresés szakembereitől. Jelen dolgozat célja a könyvtárosok (az információkeresés szakemberei) és a számítástechnikai szakemberek (az információs technika szakemberei) információkeresési (vagy inkább információgyűjtési) stratégiájának összehasonlítása saját szakterületükön.

Az összehasonlítás szempontjai és módszere

A két csoport információkeresési stratégiájának összehasonlítása három szempont,

- ▶ az információforrások felhasználási gyakorisága,
- ▶ az egyes információforrásoknak tulajdonított fontosság,
- ▶ az újdonságkövetési stratégia sikeressége szerint történt.

Az információkeresés tárgya, az "információs technika" nagyon tág értelemben szerepelt a vizsgálatban, beleértve az információgyűjtés, -szervezés, -terjesztés minden vonatkozását, a hardvert, a szoftvert, az adatátvitelt és a metodikát. A megkérdezett szakemberek szabadon határozhatták meg, mit tekintenek a saját szakterületükön fejlesztésnek, elismerve, hogy ami az információs lánc egyik pontján fejlesztésnek számít, az esetleg a lánc másik pontján már bevett ismeret.

A megkérdezetteknek a lehetséges információforrások bőséges listájából kellett választaniuk. Ez a következőket tartalmazta:

- ▶ könyvek,
- ▶ publikációk folyóiratokban és újságokban,
- ▶ az információs iparág kiadványai,
- ▶ a rendszerszállítók kiadványai,
- ▶ szakmai szövetségek kiadványai,
- ▶ egyéb kiadványok,

- ▶ számítógépes információforrások (pl. online keresés),
- ▶ tanfolyamok,
- ▶ szemináriumok,
- ▶ konferenciák,
- ▶ felhasználói csoportok,
- ▶ a rendszerszállítók közvetlen információátadása,
- ▶ kollégák a munkahelyen belül,
- ▶ kollégák a munkahelyen kívül.

Az újdonságkövetési stratégiák sikerének értékelése két szempont alapján történt:

- ▶ a megkérdezettek elégedettsége és
- ▶ az új szolgáltatások iránti igény kifejezése szerint.

A megkérdezettek a megfelelő szakmai szövetségek tagjai voltak: az Ausztrál Könyvtári és Információs Szövetség (Australian Library and Information Association = ALIA), illetve az Ausztrál Számítástechnikai Társaság (Australian Computing Society = ACS) tagjai. Az utóbbi társaság tagsága szélesebb körű, mint amit a "számítástechnikai szakember" fogalma sugall, tagjai a társaságnak a rendszerszervezők, rendszerelemzők, információs tanácsadók, programozók, oktatók és mindezen területek menedzserei is.

A könyvtárosok közül az ALIA véletlenszerűen kiválasztott száz nyugat-ausztráliai tagja kapott kérdőívet, a visszaküldési arány 56% volt, ez Nyugat-Ausztrália állam ALIA-tagjainak 7%-át jelentette.

A számítástechnikai szakemberek az ASC havi hírlevelével kapták a kérdőívet. 226 megkérdezett választolt, ez 18%-os válaszolási arányt jelent.

A válaszoló könyvtárosok 80%-a, a válaszoló számítástechnikai szakemberek 84%-a dolgozott öt évnél régebben az adott szakterületen, így a válaszolók kellő tapasztalattal rendelkeztek. A válaszadás önkéntessége mindkét csoportban az aktívabb szakemberekre tolt el a hangsúlyt. Mivel azonban nem a felhasznált információforrások mennyisége a vizsgálat tárgya, hanem azok rangsora, ez a körülmény nem torzította el az eredményt.